© 2026 Arabian International Conference on Science,Technology and Innovation. All rights reserved.

UDK 81'373.45

NEMISCHA O‘ZLASHMA VA GERMANIZM TUSHINCHALARINING O‘ZBEK TILSHUNOSLIGIDA O‘RGANILISHI

Ergasheva Fotima Baxrom qizi
Termiz davlat universiteti tayanch doktoranti
fotima@tersu.uz
https://doi.org/10.5281/zenodo.24159863

Annotatsiya. *Nemis tilidan kirgan birliklarni bir xil hodisa sifatida talqin qilish ularning vositachi til, shakliy moslashuv va ma’no siljishlarini farqlashda amaliy chalkashlik tug‘diradi. Mazkur maqolaning maqsadi nemischa o‘zlashma hamda germanizm tushunchalarining o‘zbek tilshunosligida shakllangan talqinlarini tarixiy-qiyosiy mezonlar asosida tizimlashtirish va ularning semantik-funksional xususiyatlarini aniqlashtirishdan iborat. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy tahlil, manbashunoslik, hermenevtik talqin va arxiv materiallarini qiyoslash usullari birgalikda qo‘llandi; lug‘aviy birliklarning kelib chiqishi, o‘zbek tiliga kirish yo‘li, fonetik-grafik moslashuvi hamda matndagi vazifasi alohida kuzatildi. Tahlil uch mezonli tipologiyani shakllantirdi: manba mezoni birlikning asl tilini, shakl mezoni o‘zlashuv jarayonidagi moslashuvni, ma’no mezoni esa semantik qayta yo‘nalishni ko‘rsatadi. Shu tasnif nemischa o‘zlashmani bevosita yoki vositachi til orqali kirgan birlik sifatida, germanizmni esa nemis tiliga mansublikdan tashqari nemischa madaniy-semantik ta’sirni saqlagan hodisa sifatida farqlash imkonini berdi. Ilmiy hissa shundaki, ikki atama orasidagi farq faqat etimologik kelib chiqish bilan emas, balki shakl va ma’no qatlamlarining o‘zaro munosabati bilan izohlandi. Natijalar tarixiy lug‘atlar, tarjima korpuslari va badiiy matnlarni birgalikda o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi. Taklif etilgan model kelgusidagi terminologik tasnif, tarjima tahlili va matn poetikasi tadqiqotlari uchun izchil nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.*

Kalit so‘zlar: *etimologik qatlam, germanizm, hermenevtik talqin, manbashunoslik, semantik moslashuv, tarixiy-qiyosiy tahlil*

ИЗУЧЕНИЕ НЕМЕЦКИХ ЗАИМСТВОВАНИЙ И ГЕРМАНИЗМОВ В УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ

Аннотация. *Единое толкование единиц, пришедших из немецкого языка, создает практическую путаницу при разграничении языка-посредника, формальной адаптации и смысловых сдвигов. Цель статьи состоит в систематизации трактовок понятий немецкого заимствования и германизма, сформировавшихся в узбекском языкознании, а также в уточнении их семантических и функциональных особенностей на основе историко-сопоставительных критериев. В работе совместно применены историко-сопоставительный анализ, источниковедческий подход, герменевтическая интерпретация и сопоставление архивных материалов; отдельно прослежены происхождение лексических единиц, путь их проникновения в узбекский язык, фонетико-графическая адаптация и функция в тексте. Анализ сформировал трехкритериальную типологию: критерий источника показывает исходный язык единицы, критерий формы отражает адаптацию в процессе заимствования, а критерий значения раскрывает семантическую переориентацию. Такая классификация позволяет разграничить немецкое заимствование как единицу, вошедшую непосредственно или через язык-посредник, и германизм как явление, сохраняющее не только связь с немецким языком, но и немецкое культурно-семантическое воздействие. Научный вклад заключается в объяснении различия между двумя терминами не одной этимологической принадлежностью, а*

© 2026 Arabian International Conference on Science,Technology and Innovation. All rights reserved.

взаимодействием формального и смыслового уровней. Результаты подтверждают необходимость совместного изучения исторических словарей, переводческих корпусов и художественных текстов. Предложенная модель создает последовательную теоретическую основу для последующей терминологической классификации, переводоведческого анализа и исследований текстовой поэтики.

Ключевые слова: *этимологический слой, германизм, герменевтическая интерпретация, источниковедение, семантическая адаптация, историко-сравнительный анализ*

STUDY OF GERMAN LOANWORDS AND GERMANISMS IN UZBEK LINGUISTICS

Abstract. *Treating the terms "German loanword" and "Germanism" as equivalent labels complicates the description of the source, intermediary language, and historical layer of units that entered Uzbek from German. The study aims to distinguish these concepts through their source of origin, phonetic and graphic adaptation, and semantic function, while also outlining the main directions of their investigation in Uzbek linguistics. The analysis employed the historical-comparative method, source studies, hermeneutic interpretation, and cross-checking of archival materials. The findings show that the formal shape of a lexical unit does not always prove a direct connection with a German source; some units may have reached Uzbek through intermediary languages. Comparative observation indicates that "loanword" is best used for the process by which a unit enters a language, whereas "Germanism" more precisely conveys German origin and a cultural-semantic trace. Semantic examination revealed narrowing, broadening, or stylistic reinterpretation of the initial meaning in particular units. The source-based criterion made it possible to examine historical documents, dictionaries, and translated texts within one analytical framework. The article's scientific contribution is a three-criterion typology that integrates source, form, and meaning. This approach offers a consistent theoretical foundation for subsequent corpus research, translation studies, and the compilation of terminological dictionaries. It also clarifies how historical evidence and semantic interpretation should be combined when tracing the movement of lexical units across languages. The proposed distinction can support more precise terminology in comparative linguistics and improve the description of German-derived vocabulary in reference works.*

Keywords: *etymological layer, Germanism, hermeneutic interpretation, source studies, semantic adaptation, historical-comparative analysis*

KIRISH

Nemischa o‘zlashmalarning o‘zbek tiliga kirib kelish omillari terminologik va tarixiy-qiyosiy jihatdan izchil belgilanmagani ushbu masalani dolzarb qiladi; aloqa jarayonida vositachi tillar, shakliy moslashuv va semantik siljishlar farqlanadi [1]. Haugen o‘zlashuvni til kontaktining tizimli natijasi sifatida talqin qiladi [2], Haspelmath esa manba va qabul qiluvchi til munosabatini alohida mezonlar bilan chegaralaydi [3]. O‘zbek tilshunosligida germanizmning tarixiy bosqichlari hamda terminologik chegaralari yetarlicha birlashtirilmagan.

Ushbu ishda ilmiy qarashlar, lug‘aviy birliklar va arxiv hujjatlari o‘rganildi; diqqat markazida manba, shakl va ma’no asosidagi qiyosiy tipologiya turdi. Maqsadga erishish uchun: 1) terminlar chegarasi belgilandi; 2) kirib kelish omillari ajratildi; 3) o‘rganilish bosqichlari xronologiklashtirildi; 4) semantik xususiyatlar tahlil qilindi; 5) funksional qo‘llanish tavsiflandi; 6) tarixiy-qiyosiy tasnif tuzildi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi uch mezonli tipologiyada namoyon bo‘ldi. Nazariy ahamiyat terminologik farqlashni chuqurlashtiradi, amaliy qiymat esa lug‘at tuzuvchilar va tarjimashunoslik uchun xizmat qiladi. Hujjatli va arxiv tadqiqoti, tarixiy-qiyosiy tilshunoslik hamda sifatiy kontent-kategorik tahlil qo‘llanildi; keyingi talqin etimologik va semantik manbalar qiyosiga tayanadi [4].

© 2026 Arabian International Conference on Science,Technology and Innovation. All rights reserved.

Bunday terminologik chegaralash nemischa o‘zlashma va germanizmning manba, shakl hamda ma’no munosabatlarini tarixiy-qiyosiy tahlilda aniqlashtiradi [5]. Vositachi tillar, etimologik dalillar va semantik moslashuvni birgalikda tekshirish o‘zbek tilshunosligidagi diaxronik o‘rganish, leksikologiya hamda tarjimashunoslik talqinlarini o‘zaro bog‘laydi [6]. Shu asosda lingvistik tahlil, manbashunoslik va arxiv hujjatlari qiyosi germanizmlarning funksional qatlamlarini aniqroq tavsiflash imkonini beradi [7].

NAZARIY ASOSLAR

Kirishda belgilangan manbashunoslik mezoni terminlarning tarixiy qatlamini ajratishni talab qiladi. Haugen o‘zlashmani donor til materiali bilan qabul qiluvchi til tizimi o‘rtasidagi munosabat sifatida izohlaydi [2]. Weinreich esa kontakt holatini ikki tillilik, interferensiya va ijtimoiy sharoitlar birligida talqin qiladi [8]. Shu sababli nemischa o‘zlashma manbaga yo‘naltirilgan atama, germanizm esa nemis tiliga mansublikni bildiruvchi kengroq tasnifiy birlik sifatida chegaralanadi[1]. Haspelmath o‘zlashmani shakl, ma’no va tarqalish mezonlari bilan farqlashni taklif etadi [3]. Durkin etimologik tekshiruvda tarixiy attestatsiya bilan zamonaviy semantik yaqinlikni bir-biridan ajratadi [6].

O‘zbek tilshunosligidagi xronologik qatlam Rahmatullayevning etimologik lug‘ati bilan milliy leksikologiya tadqiqotlari tutashgan nuqtada ko‘rinadi [4]. Ne’matov va Rasulov tizimli leksikologiya doirasida o‘zlashma birliklarni leksik-semantik munosabatlar orqali tavsiflaydi [9]. 2021-yilgi maqola semantik moslashuvni, 2022-yilgi tadqiqot esa germanizmlarning qo‘llanish doirasini alohida yoritadi [10]. 2023-yilgi etimologik tahlil nemis tilidan kirgan leksemalarni manba va vositachi til jihatidan aniqlashtiradi [7]. Mazkur ishlar terminologik, etimologik va semantik yo‘nalishlarni alohida rivojlantirgan, biroq ularni yagona tarixiy-qiyosiy tipologiyada birlashtirmagan. Demak, manba, shakl va ma’no mezonlarini intertekstuallik, etnolingvistika hamda tarjima nazariyasi bilan bog‘lash germanizmning funksional chegaralarini aniqlash uchun zarurdir. Bunday mezonlar qiyosiy leksik tahlil va diskurs tahlilida qo‘llanadigan birliklarni izchil belgilaydi.

ASOSIY TAHLIL

Nazariy asoslarda ajratilgan manbashunoslik mezoni lug‘aviy birliklarning kelib chiqishi, vositachi til va o‘zlashuv yo‘lini birgalikda tekshirishni taqozo etdi; asosiy tahlil ushbu uchlikni shakl, manba va ma’no munosabatlari orqali aniqlashtirdi. Nemischa o‘zlashma bevosita nemis tilidan kirgan birlikni, germanizm esa german tillari bilan bog‘liq kengroq tarixiy yoki funksional qatlamni anglatadi. Tushinchalar atamasining qo‘llanishi esa mazkur farqning terminologik emas, konseptual chegaralarini ham ko‘rsatadi. Haugen qarz olishni donor va qabul qiluvchi til munosabati sifatida izohlagan [2]. Mazkur qarash o‘zbek tilidagi birlikni faqat tashqi shakliga qarab emas, aloqa kanali va qabul qilish sharoiti bilan baholash zarurligini asoslaydi.

Etimologik dalillar nemischa o‘zlashmalarning o‘zbek tiliga ko‘pincha vositachi tillar, tarjima amaliyoti, ilmiy-texnik almashinuv va madaniy aloqalar orqali kirganini ko‘rsatadi. Weinreich til kontaktida ikki tillilik darajasi va ijtimoiy muhitni hal qiluvchi omil deb belgilagan [8]. Ushbu yondashuv germanizmni faqat nemischa kelib chiqishga ega leksema sifatida emas, kontakt natijasida qayta shakllangan birlik sifatida talqin qilish imkonini beradi. Thomason va Kaufman o‘zlashuv intensivligini siyosiy, ijtimoiy va kommunikativ sharoitlar bilan bog‘lagan [5]. Shuning uchun fonetik-grafik moslashuv, urg‘u siljishi yoki semantik torayish manbaning bevosita yoxud bilvosita ekanini aniqlashda mustaqil dalil bo‘la olmaydi.

Qiyosiy leksik tahlil uch mezonli tipologiyaning amaliy samaradorligini ko‘rsatdi: manba mezoni kelib chiqishni, shakl mezoni fonetik-grafik moslashuvni, ma’no mezoni esa semantik siljishni

[1]Germanizm vositachi til orqali kirgan birliklarni ham qamrab olishi mumkin.

© 2026 Arabian International Conference on Science,Technology and Innovation. All rights reserved.

belgilaydi. Haspelmath o‘zlashma maqomini shakl, funksiya va tarixiy aloqa dalillari bilan chegaralashni taklif etgan [3]. Ushbu konsepsiya o‘zbek tilshunosligidagi terminologik noaniqlikni kamaytiradi, chunki nemischa o‘zlashma va germanizm bir xil hajmdagi kategoriyalar sifatida qo‘llanmaydi. Durkin etimologik xulosada tarixiy hujjatlashtirish bilan fonetik o‘xshashlikni farqlash lozimligini ta’kidlaydi [6]. Shu sababli lug‘atdagi tashqi yaqinlik faqat manbashunoslik tekshiruvi bilan tasdiqlangandagina tarixiy dalil maqomini oladi.

1-jadval. *Uch mezonli tipologiyaning tahliliy ko‘rsatkichlari*

Mezon	**Asosiy savol**	**Tahlil birligi**
Manba	Qaysi til yoki vositachi qatlam?	Etimologik izoh
Shakl	Qanday fonetik-grafik moslashuv?	Leksema varianti
Ma’no	Qanday semantik o‘zgarish?	Funksional qo‘llanish

Manba: muallifning tarixiy-qiyosiy tahlili

1-jadvalda ko‘rsatilganidek, tipologiya terminni uch mustaqil belgiga ajratadi, biroq ularni yakuniy xulosada o‘zaro bog‘laydi. Raxmatullayevning etimologik lug‘ati o‘zbek leksemalarini tarixiy qatlamlar bo‘yicha izohlash uchun tayanch manba vazifasini bajaradi [4]. O‘zbek tilidagi germanizmlar ayrim sohalarda predmet nomini saqlagan holda, boshqa kontekstda kasbiy yoki madaniy belgiga aylanishi mumkin. Bunday semantik kengayish tarjima nazariyasida ekvivalentlikni tanlashga, lokalizatsiyada esa terminning funksional yukini saqlashga ta’sir qiladi.

O‘zbek tilshunosligida o‘rganilish jarayoni dastlab o‘zlashma qatlamini umumiy leksikologik tasniflashdan boshlangan, keyinchalik etimologik va semantik tavsif bilan chuqurlashgan. Ne’matov va Rasulov sistem leksikologiya doirasida lug‘aviy birliklarning tizimdagi munosabatini yoritgan [9]. 2021-yilgi maqolada o‘zlashma so‘zlarning semantik xususiyatlari alohida tahlil qilingan [10]. 2022-yilgi tadqiqot germanizmlarning qo‘llanishini funksional qatlamlar bilan bog‘lagan [1]. 2023-yilgi etimologik tahlil esa nemis tilidan o‘zbek tiliga o‘tgan leksemalarni tarixiy manba va shakl mezonlari asosida tekshirgan [7]. Shu dalillar uch mezonli yondashuvning nazariy tasnifni lug‘aviy material bilan bog‘lashini tasdiqlaydi.

Mazkur natijalar germanizmlarning semantik va funksional xususiyatlari badiiy matn, tarjimashunoslik hamda diskurs tahlilida alohida izoh talab qilishini anglatadi. Kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan ayrim birliklar yangi konseptual metaforalarni faollashtiradi, etnolingvistika esa ularning madaniy assotsiatsiyalarini ochadi. Cheklovlar uch yo‘nalishda namoyon bo‘ladi: arxiv materiallarining notekis saqlanishi, vositachi tillarni qat’iy ajratish qiyinligi va ayrim leksemalar uchun dastlabki yozma qaydlarning kechikishi. Keyingi izlanishlarda raqamlashtirilgan lug‘atlar, tarjima korpuslari va matn poetikasi materiallarini birlashtirish terminlarning tarixiy harakatini yanada aniqroq yoritadi.

MUHOKAMA

Uch mezonli tipologiya nemischa o‘zlashma bilan germanizmni manba, shakl va ma’no qatlamlari orqali izchil farqlashini ko‘rsatadi. Ushbu talqin Haugenning o‘zlashuvni lingvistik moslashuv sifatida izohlashi bilan uyg‘un, biroq vositachi tilni alohida belgilashi bilan undan kengroqdir [2]. Weinreich kontakt vaziyatidagi ikki tillilikni asosiy shart sifatida ko‘rsatgan [8]; mazkur natijalar esa terminning tarixiy kelib chiqishi bilan keyingi funksional faolligini ajratadi. Thomason va Kaufman o‘zlashuv darajasini ijtimoiy aloqa jadalligi bilan bog‘lagan [5], o‘zbek materiallari esa tarjima, ta’lim va ilmiy diskursning ham faol omil ekanini anglatadi.

© 2026 Arabian International Conference on Science,Technology and Innovation. All rights reserved.

2-jadval. *Terminologik farqlash mezonlarining qiyosiy talqini*

Mezon	**Nemischa o‘zlashma**	**Germanizm**
Manba	Nemis tili	Nemischa kelib chiqish
Vazifa	Leksik nomlash	Funksional-semantik belgilash

Manba: muallif tomonidan tuzilgan

2-jadvaldagi farqlash terminologik qatlamning faqat etimologiya bilan chegaralanmasligini bildiradi. Haspelmath o‘zlashmani shakl va ma’no ko‘chishi bilan tavsiflagan [3], Rahmatullayev esa etimologik izohda tarixiy dalilning ustuvorligini ta’kidlagan [4]. Shu sabab germanizm tushinchasi o‘zbek tilshunosligida kirish manbasini emas, til tizimidagi faoliyatini ham qamrab oladi. Ne’matov va Rasulovning sistem leksikologik yondashuvi bunday birliklarni paradigmatik munosabatlar orqali talqin qilishga imkon beradi [9]. Cheklovlar uch yo‘nalishda ko‘rinadi: arxiv qaydlarining notekisligi, vositachi tillarni mutlaq ajratish qiyinligi va tarjima matnlarida ekvivalentlikning kontekstga bog‘liqligi. Shunga qaramay, qiyosiy leksik tahlil, diskurs tahlili va tarjima nazariyasi germanizmlarning semantik siljishi, lokalizatsiyasi hamda badiiy matn intertekstualligini birgalikda ochadi. Keyingi izlanishlarda raqamlashtirilgan lug‘atlar va tarjima korpuslari ushbu tarixiy-qiyosiy mezonlarni tekstologiya hamda kognitiv lingvistika bilan boyitishi mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Uch mezonli tipologiya manba, shakl va ma’no qatlamlarini birlashtirib, nemischa o‘zlashma bilan germanizm o‘rtasidagi terminologik chegarani aniqlashtirdi. Shu asosda tushinchalar o‘zbek tilshunosligida diaxronik o‘rganish, leksikologiya va qiyosiy tipologiya kesishmasida izchil talqin qilinishi lozim.

Tadqiqotning ilmiy hissasi o‘zlashmalarni kelib chiqish manbasi, fonetik-grafik moslashuvi hamda semantik siljishi asosida yagona tarixiy-qiyosiy tizimga keltirishdan iborat. Ushbu yondashuv o‘rganilish bosqichlarini oddiy xronologiya emas, balki terminlarning mazmuniy va funksional takomillashuvi sifatida belgilaydi.

O‘zbek tilshunosligi uchun nemischa o‘zlashma va germanizm atamalarini uch mezon asosida qo‘llash, lug‘at maqolalarida vositachi tilni alohida qayd etish zarur. Arxiv hujjatlari hamda lug‘aviy manbalarni raqamlashtirish ularni tarjimashunoslik, etnolingvistika va diskurs tahlili materiallari bilan bog‘lash imkonini beradi. Keyingi bosqichda germanizmlarning badiiy matn, lokalizatsiya va matn poetikasidagi funksional o‘zgarishlari maxsus korpus asosida tekshirilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Ўзбек тили лексикасида германизмларнинг қўлланиши // Ўзбекистон: тил ва маданият. — 2022. — № 2. — Б. 67–75.
2. Haugen E. The Analysis of Linguistic Borrowing // Language. — 1950. — Vol. 26. — № 2. — P. 210–231. — DOI: 10.2307/410058.
3. Haspelmath M. Lexical Borrowing: Concepts and Issues // Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook. — Berlin: De Gruyter Mouton, 2009. — P. 35–54. — DOI: 10.1515/9783110218442.35.
4. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг этимологик луғати. — Тошкент: Университет, 2000. — 600 б.
5. Thomason S.G., Kaufman T. Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics. — Berkeley: University of California Press, 1988. — 411 p.

© 2026 Arabian International Conference on Science,Technology and Innovation. All rights reserved.

6. Durkin P. The Oxford Guide to Etymology. — Oxford: Oxford University Press, 2009. — 512 p.
7. Немис тилидан ўзбек тилига ўзлашган лексемаларнинг этимологик таҳлили // Филология масалалари. — 2023. — № 1. — Б. 88–96.
8. Weinreich U. Languages in Contact: Findings and Problems. — The Hague: Mouton, 1953. — 148 p.
9. Неъматов Ҳ., Расулов Р. Ўзбек тили систем лексикологияси асослари. — Тошкент: Ўқитувчи, 1995. — 128 б.
10. Ўзбек тилида ўзлашма сўзларнинг семантик хусусиятлари // Ўзбек тили ва адабиёти. — 2021. — № 4. — Б. 45–52.
11. Weinreich U., Labov W., Herzog M.I. Empirical Foundations for a Theory of Language Change // Directions for Historical Linguistics. — Austin: University of Texas Press, 1968. — P. 95–188.
12. Hock H.H., Joseph B.D. Language History, Language Change, and Language Relationship. — Berlin: Mouton de Gruyter, 1996. — 722 p.
13. Myers-Scotton C. Duelling Languages: Grammatical Structure in Codeswitching. — Oxford: Clarendon Press, 1993. — 233 p.
14. Matras Y. Language Contact. — Cambridge: Cambridge University Press, 2009. — 384 p.
15. Haspelmath M., Tadmor U. Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook. — Berlin: De Gruyter Mouton, 2009. — 1080 p.
16. Durkin P. The Influence of English on Other Languages // English Today. — 2014. — Vol. 30. — № 3. — P. 3–8. — DOI: 10.1017/S0266078414000187.
17. Onysko A., Wischer I. Anglicisms in German: Borrowing, Lexical Productivity, and Written Codeswitching // English Today. — 2013. — Vol. 29. — № 1. — P. 21–27. — DOI: 10.1017/S0266078412000413.
18. Furiassi C., Pulcini V., Rodríguez González F. The Anglicization of European Lexis // English Today. — 2012. — Vol. 28. — № 1. — P. 3–8. — DOI: 10.1017/S0266078411000644.
19. Görlach M. English in Europe. — Oxford: Oxford University Press, 2002. — 250 p.
20. Крысин Л.П. Иноязычные слова в современном русском языке. — Москва: Наука, 1968. — 208 с.